

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZET MÚZEUMPEDAGÓGIAI FÜZETEI

902

P54

RÉGÉSZETI LELETEK
KEVERMESEN ÉS KÖRNYÉKÉN

PELLE FERENC

BÉKÉSCSABA, 1978.

A sorozatot szerkeszti:

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZET
MÚZEUMPEDAGÓGIAI FÜZETEI

SZ. KOZÁK, MÁRIA

Az eddig megjelent füzetek:

1. Beck Zoltán – Kormendi János: HELYTÖRTÉNET ÉS TÖRTENELEM-TANÍTÁS
(Hogyan segíthetik a múzeumok a középiskolai történelemtanítást?)
Békéscsaba, 1975. 50. p.
2. Papp Bertalan – Réthy Zsigmond: A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS ERDEKLŐDÉSRE
NEVELES I. RÉGÉSZETI LELETEK KEVERMESEN ÉS KÖRNYÉKÉN
Békéscsaba, 1975. 32. p.
3. Beck Zoltán – Goldman György – Réthy Zsigmond – T. Mihász Irén: MÚZEUMI IFJÚ-
SÁGI TÁBOROK 1975-BEN BÉKÉS MEGYÉBEN
Békéscsaba, 1975. 30. p.
4. Romvári Etelka – V. Kiss Margit: MIVEL SEGÍTHETIK BÉKÉS MEGYE MÚZEUMAI
A RAJZ ÉS A MŰVESZETTÖRTÉNET TANÍTÁSÁT?
Békéscsaba, 1977. 40. p.

PELLE FERENC

BÉKÉSCSABA, 1978.

HELYTÖRTÉNET 313

A sorozatot szerkeszti

ELŐSZÓ

SZ. KOZÁK MÁRIA

Az eddig megjelent füzetek:

1. Beck Zoltán – Körmendi János: HELYTÖRTÉNET ÉS TÖRTÉNELEMTANÍTÁS
(Hogyan segíthetik a múzeumok a középiskolai történelemtanítást?)
Békéscsaba, 1975. 50. p.
2. Papp Bertalan – Réthy Zsigmond: A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS ÉRDEKLŐDÉSRE
NEVELÉS LEHETŐSÉGEI MÚZEUMAINKBAN
Békéscsaba, 1975. 32. p.
3. Beck Zoltán – Goldman György – Réthy Zsigmond – T. Juhász Irén: MÚZEUMI IFJÚ-
SÁGI TÁBOROK 1975-BEN BÉKÉS MEGYÉBEN
Békéscsaba, 1975. 30. p.
4. Romvári Etelka – V. Kiss Margit: MIVEL SEGITHETÍK BÉKÉS MEGYE MÚZEUMAI
A RAJZ ÉS A MŰVÉSZETTÖRTÉNET TANÍTÁSÁT?
Békéscsaba, 1977. 30. p.

Szabó J. József

ELŐSZÓ

Múzeum és iskola kapcsolatában a múzeumi szakágak közül talán a régészet veti fel a legtöbb problémát. Minden régészeti lelet ugyanis az állam tulajdona, múzeumba kerülésüket hatályos jogszabályok írják elő. Az 1975. évi 6. tvr. és a 2/1975. (III. 7.) KM számú rendelet részletesen foglalkozik a követendő eljárással is. Eszerint: ha ásatás esetén kívüli munka (építkezés, földmunka, bányászati tevékenység, vízi munka seb.) során vagy egyéb ok következtében múzeális tárgy kerül elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) köteles a lelőhelyen folyó munkát azonnal abbahagyni és a területileg illetékes tanács művelődésügyi szervét értesíteni. A továbbiakban a tanács értesíti a múzeumot és a múzeum intézkedéséig gondoskodik a leletek és a lelőhely őrzéséről. A múzeum átveszi a leleteket, ha szükséges, leletmentő ásatást kezd, „a felfedezőt pedig – a tárgy kulturális jelentőségéhez és értékéhez mérten megfelelő elismerésben részesítheti”.

Ennek ellenére igen sok iskolában található „szemléltető eszközként” a tanulók által bevitt régészeti leletek; néhol magántulajdonként kezelik őket. Korukat viszont a legritkább esetben ismerik a pedagógusok. Ha akad a tantestületben érdeklődő tanár, egy ideig számon tartja őket, ha azonban munkahelyet változtat, menthetetlenül elkallódnak, összekeverednek. A gyűjteményképzéshez sajnos a keveremesi gyűjteményt sem lehet minden vonatkozásban jó példaként említeni, szerencsére Pelle Ferenc a jegyzőkönyvekhez fényképeket is mellékel, amelyek alapján a leletek jó része azonosítható volt.

Jelen munkával egyfajta áthidaló megoldást szeretnénk találni. A leletek a múzeumba kerülve megőriznék tudományos értéküket, megmaradnának az utókornak, szemléltető eszközként pedig az iskola, a község könyvtárában mindig rendelkezésre állhatna a leletek leírását, korát, fényképét tartalmazó füzetecske. Emellett fontos településtörténeti adatokhoz is hozzájuthatna ilyen módon minden érdeklődő. Pelle Ferenc dolgozatából pl. jórészt eddig ismeretlen későbronzkori (i. e. 1000 körüli), szkítakori (i. e. 500 körüli), szarmatakori (i. sz. I–IV. századi), avarkori (576-tól a VIII. század végéig terjedő időszak), és Árpád-kori lelőhelyekről szerezhetünk tudomást.

Reméljük, nem várat sokáig magára a más községek lelőhelyeit tartalmazó füzet sem!

Szabó J. József

Gyermekkoromban, amikor az idősek arról beszélgettek, hogy ekkor és akkor, itt és ott gödörásás vagy házépítés közben emberi csontvázat és régiségeket találtak, érdeklődéssel hallgattam őket. Izgatták fantáziámat a régészeti „kincsek”, melyeket Kevermesen és Kevermes határában találtak.

Amikor 1956-ban hazajöttem Kevermesre tanítani, és helytörténettel is komolyabban kezdtem foglalkozni, elhatároztam, hogy számbaveszem mindazokat a régészeti leleteket, melyeket hiteles tanúk állítása szerint a községben vagy környékén találtak.

Az 1960-as évek elején a termelőszövetkezetek egyre mélyebben szántottak, ami gyakran meghaladta az 50–60 cm-t is. Ilyenkor csaknem minden alkalommal edénytöredékek sokasága került a felszínre. Ezekről hamar tudomást szereztem, s ez késztetett arra, hogy elhatározásomat tett kövesse. Így kezdtem meg az eddig előkerült (és az ezután előkerülő) leletek számvételét s jegyzőkönyvben való rögzítését. Mivel ebben az időben a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban régész nem volt, s így gyors leletmentés szóba sem jöhetett, ez az írásos rögzítés (fényképfelvételekkel!) igen hasznosnak bizonyult.

Az anyaggyűjtésben és felderítésben nagy segítséget jelentett az azokban az években működő helytörténeti szakkör is, amelynek vezetője voltam. A szakköri tagoktól, valamint a lakosság megértése következményeként szinte csaknem minden előkerült leletről tudomást szereztem. Ha pl. a traktorosok, vagy az építőbrigádok tagjai valamit találtak, legtöbbször még aznap szóltak.

Az első jegyzőkönyvet, melyben az addig előkerült leleteket rögzítettem, 1963. január 2-án készítettem el 4 példányban (egyét kapott a szegedi Móra Ferenc Múzeum, egyet a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, egy lett a szakkör tulajdona, egy pedig nekem maradt). Ezután még három jegyzőkönyv készült el: 1964. január 3-án, 1965. április 15-én és 1969. december 31-én; szintén 4–4 példányban a már felsorolt elosztásra. A jegyzőkönyveket a községi tanács vb titkára minden esetben hitelesítette.

Az első jegyzőkönyv után a további munkához biztatást és hasznos tanácsokat kaptam Trogmayer Ottó régésztől, akinek mindezekért hálás vagyok. A négy jegyzőkönyvben összesen 61 tétel szerepel, melyek közül az anyaga többnek azonos helyen (legfeljebb csak néhány méter, vagy néhány tíz méter távolságra egymástól) került elő, csak éppen más-más időpontban. A leleteket természetesen összegyűjtöttük, s lelőhely szerint csomagoltuk. Ezek legnagyobb része, melyek a sok ide-oda hurcolás után megmaradtak, ma már a Munkácsy Mihály Múzeumban vannak.

A következőkben – teljességre nem törekedve – szeretném a fontosabb, a leglényegesebb lelőhelyeket, a leletek előkerülésének körülményeit és a leleteket bemutatni. Mielőtt erre sor kerülne, szeretném megköszönni Szabó J. József régész segítségét, aki a leletek kor meghatározását és szakmai leírását elvégezte.

1. Barta-halom I.

A Barta-halom Kevermes központjától északnyugati irányban, a község szélétől kb. 800 méterre egy régi érmeder északi partján volt. Csak volt, mert a termelőszövetkezet 1968-ban gépekkel széttúratta, s a halom helyét termővé tette.

A Barta-halom egykori földtulajdonosa, Petró Kálmán több alkalommal elmondta, hogy kb. 1921-ben a halmon levő összes fát kiszedték, majd újakat, fiatal fákat ültettek. A munkálatok közben csontvázak, s helyenként gyűrűk is előkerültek. Nagyméretű tégladarabja sem volt ritka. Faszedés közben 1962–63-ban ismét emberi csontok kerültek elő. Ezek után került sor 1963 őszén a leletmentő ásatásra, melyet Nagy Katalin régész vezetett. Erről a Régészeti Füzetek 17. (1963. évi) számában a 91–92. oldalon ezeket írja: „A leletmentő ásatás során megállapítást nyert, hogy a Barta-halomban XIV–XVI. századi templom és temető,

a közvetlen körülötte elterülő lankáson a hozzátartozó település van. A település feltárása során megtaláltuk a fazekasmester 4 edényégető kemencéjét.”

Ugyanekkor alakos kályhacsempék töredékei is előkerültek, amelyekről a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1968. évi számában (91–97. oldal) „Alakos kályhacsempék Kevermesről” címmel Nagy Katalin dolgozatot is írt. E dolgozatról tudtuk meg, hogy a „kemencemaradvány környékén talált nadabi-jellegű csempetöredékek – ugyanúgy, mint a nadabi – eredetileg kályhás kemence párkányához tartoztak”. Kevermes és Nadab a középkorban Zaránd vármegyébe tartoztak, és közöttük a távolság légvonalban 25–30 km. A kályhacsempéken látható jelenet kis betekintést enged a középkori emberek életébe: két férfi valamit szed a köztük levő fáról, feltehetőleg tölgyfa héját és gubacsát gyűjtik csersavkészítéshez, amely elengedhetetlen a bőrmegmunkálásban (I. tábla).

Különben a dolgozat elolvasása nekünk kevermesieknek, akik a középkori Kevermesről alig tudunk valamit, rendkívül hasznos. Bár az ásatás óta másfél évtized telt el, nagyon hálásak vagyunk Nagy Katalin régésznek, aki akkor és olyan körülmények között vállalkozott az ásatásra, mely egyben első önálló ásatása is volt.

A Barta-halom helyén ma már mezőgazdasági művelés van, s csak egy halovány dombvonulat jelzi a középkori templom és a tempom körüli temető helyét. A néphagyomány szerint ott volt a középkori Kevermes.

2. Barta-halom II.

Kevermes központjától szintén kb. 800 m-re, a Barta-halomtól pedig északkeleti irányban kb. 400 méterre egy volt érmeder melletti részen az akkori Vörös Csillag Tsz 1960–62-ben nagyobb arányú építkezésbe kezdett, silőgödörket ásatott stb. Ez alkalommal rossz megtartású emberi csontvázak, edénytöredékek kerültek elő. Az egyik csontvázat sikerült bemérni (1962 tavaszán, a mérleg beépítése közben találták meg): a mélység kb. 180 cm, a fej déli, a láb északi fekvésű volt. A csontváz mellett semmiféle tárgy nem volt (?).

Ugyanezen a helyen 1966. májusában is építkeztek, és 31-én a volt érmeder északi partjából földet termeltek ki. Földkitermelés közben kb. 150–160 cm mélyen egy csontvázat találtak (háton fekvő és nyújtott helyzetben, a fej déli, a láb északi fekvésű volt). A térdek között egy ép cserépedény volt. Két nap múlva mélyebbre ástak, és az edény alatti földrétegben elég nagymennyiségű pasztagyöngyöt találtak. Az edény szürke, korongolt, szarmatakori, egyfülű korsó. Pereme kihajló, hasa öblös, alja enyhén profilált. (II. tábla 1.) Méretei: fenékméret: 5,4 cm, szájméret: 6 cm, magasság: 10 cm.

3. Bercsényi utca

Fischer Antal Bercsényi u. 22. sz. alatti lakos 1963-ban kertjében homokgödört ásott, s kb. 150 cm mélyen egy emberi csontvázat, mellette lócsontokat talált. A ló szájában még a zabla is megvolt. A zabla alapján valószínű, hogy koraavarkori sírt bolygattak meg.

Fischer Antal kertjében 1966. június 8-án ugyancsak homokkitermelés közben kb. 160–170 cm mélyen néhány rosszmegtartású emberi csontdarabot (a fogakból ítélve gyermek csontjai lehettek) és néhány állati csontot találtak – valószínűleg kutya csontjai. A csontokkal együtt előkerült egy feltehetően avarkori cserépfazék is, négy gyöngyszemmel. Az edény vörösszürke, foltos, kézzelformált, pereme kihajló. Ragasztott, kiegészített. Méretei: fenékméret 7 cm, szájméret 7,5 cm, magasság 12,6 cm (II. tábla 2.).

Vári Ferenc Bercsényi u. 5. sz. alatti lakos 1963. augusztusában gödörásás közben emberi csontokat, egy edényt, s gyöngyöket talált. Az edény szürke, korongolt, szarmatakori duzzadt peremű tál. Alja profilált és omfaloszos. Ragasztott, kiegészített. Méretei: fenékméret 4,6 cm, szájméret 12,4 cm, magasság 6,8 cm. (II. tábla 4.).

Csak megjegyzésként említem, hogy a Bercsényi utcai kertek részben volt érmederben, többségükben annak délnyugati partján vannak. A felszín ezen a részen általában hullámos.

4. Régi sóder- és homokbánya

A község központjától kb. észak-északkeleti irányban, a község szélétől kb. 1 km-re van a volt sóder- és homokbánya, amely részben régi és ellaposodott érmederben, részben annak déli, délnyugati partján terül el. 1964. május 30-án homokkiszedés közben az eredeti felszíntől kb. 180 cm mélyen emberi csontváz került elő, amelynek feje kelet felé, a lába nyugat felé volt. A fej jobb oldalán egy arany fülbevaló, a kezeken pedig két ezüst karperec volt. (III. tábla 1–2, 4). E három nemesfémből készült tárgyon kívül még más tárgyak is előkerültek: egy bronz piperekanál és egy bronz késnyélborítás (III. tábla 3, 5.). Az avarkori leletek rövid időn belül a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba kerültek; Juhász Irén régész a Békés megyei Múzeumok Közleményei 2. számában „Néhány Békés megyei avarkori leletről” c. munkájában részletesen foglalkozik velük. Szülőföldünk ismeretének gazdagításáért hálásak vagyunk Juhász Irén régésznek.

5. Epres-dűlő

Az Epres-dűlőben, amely Kevermes központjától északi irányba esik, ahol a felszín eléggé hullámos, az 1930-as évek első felében Kátégyháza felé kövesúthoz ágyat készítettek – a kövesút máig sem készült el –, s ma már pontosan meg nem határozható helyen, de az akkori Epreserdőtől kb. 100 m-re egy kis edénykét találtak, amelynek közelében emberi és lócsontok (?) is voltak. Az edény szkítakori, kisméretű, finoman iszapolt, sötétszürke, korongolt, nyomott palackformájú edény. Pereme enyhén kihajló és csorba. Méretei: fenékméretű 4,5 cm, szájátmérő 3,8 cm, magassága 7,8 cm. (II. tábla 3.)

6. Rákóczi utca 17

1966. májusában a Rákóczi u. 17. szám alatt Mák Bélák építkeztek. A szükséges földet a kertben – volt érmeder közelében – termelték ki. Gödörásás közben kb. 170 cm mélyen egy cserépedényt találtak, de csont vagy más egyéb nem került elő. Az edény szarmatakori, kisméretű, szürke, korongolt és hordóformájú; kis talpkorongon áll. Egyenesre vágott pereme kihajló. Ragasztott, kiegészített. Méretei: fenékméretű 4,4 cm, szájátmérő 7,6 cm, magassága 9,7 cm. (II. tábla 5.)

7. Új iskolaépület

1962-ben új, 4 tantermes iskolát építettek a kevermesi központi iskolaépület udvarán, amely a legközelebbi volt érmedertől kb. 150 m-re van. Szeptemberben ásták ki az épület lépcsőjének alapját. Ásás közben a külső lépcső déli sarkánál szarmatakori nyújtott csontvázas sír került elő. A csontváz teljes kiásása a következő képet mutatta: a fej a földfelszíntől 80 cm mélyen déli, a láb 100 cm mélyen északi fekvésű volt; a csontváz arccal felfelé nézett, de csak az erősebb csontok voltak megfoghatók (láb, kar, csontjai és a koponya), a többi a földdel együtt porlott, vagy már nem is látszott. A fogak erősen kopottak voltak. A teljes csontváz körül ritkásan egy paszta-gyöngysor volt, a lábfejeknél viszont nagyobb mennyiség volt a gyöngyökből.

E csontváztól távolabb, az épület nyugati oldalánál az alap kiásása közben egy edény is előkerült: korongolt, szürke, szarmatakori, egyfülű korsó. Pereme enyhén kihajló. A perem

alól keskeny szalagfűl indul ki, amely az öblös hasra támaszkodik. Alja profilált. Ragasztott, kiegészített. Méretei: fenékátmérő 4,5 cm, szájtátmérő 6,7 cm, magassága 9,7 cm. (II. tábla 6.)

8. Gyepi-dűlő

A Gyepi-dűlőben (a község déli szélétől kezdődő határrész), a község déli sarka és a még ma is meglévő Kisgyep közötti részen, 1963 tavaszán a vetés elsímitolása után néhány hektárnyi területen szürkés, valamint vöröses foltok látszottak. A terep bejárása alkalmával igen sok cserépedénytöredéket találtunk. Ezek későbronzkori töredékek, köztük jellegzetes síkozott peremű, valamint árkolt díszű darabok (IV. tábla 1–6.). Előfordulnak másodlagosan égett töredékek is.

Különben ezen a határrészen a földfelszín enyhén hullámos, a volt érmeder lassan elmosódott.

9. Bécsi földek

1963 nyarán a volt Perőfi Tsz területén, a községszélétől kb. 1500 m-re déli irányban, a Bolhacsárdától délkeletre 500–600 m-re, az akkori sertéstelep mögött 60 cm-es mélyszántás közben edénytöredékek kerültek elő. A leletek között szürke, korongolt, szarmatakori töredékek – köztük egy talpgyűrűs edény darabjai –; valamint Árpád-kori cserépüstök perem- és fültöredékei. Valószínűleg az Árpád-korba sorolható két, sorban elhelyezett, ferde bepecsételéssel díszített töredék is.

A leletek néhány hektárt kitevő, enyhén hullámos felszínű és volt érmeder közelében levő, több foltot mutató területen kerültek elő.

10. Dombegyházi út. I.

1963 nyarán a volt Petőfi Tsz területén, 60 cm-es mélyszántás közben több foltban edénytöredékek kerültek elő: Árpád-kori cserépüstök perem- és oldaltöredékei, valamint egy hengeres nyakú, öblös hasú edény darabja. (IV. tábla 7–8.)

11. Dombegyházi út. II.

1963 nyarán szintén a volt Petőfi Tsz területén a község szélétől kb. 200 m-re kezdődően dél-délnyugati irányban egy volt folyómeder északi partján ugyancsak több hektárt kitevő területen (igen foltos a földfelszín) a 60–70 cm-es mélyszántás átégett földdarabokkal együtt igen sok edénytöredéket hozott a felszínre. A szürke, korongolt szarmatakori edénytöredékek között duzzadt peremű és talpgyűrűs darabok, valamint egy agyagveder egyenesre vágott, széles peremtöredéke is van. Ezenkívül előfordultak a lelőhelyen feltehetően az előbb említettekhez hasonló korú, bekarcolt hullámvonallal díszített, durva homokkal soványított darabok is (IV. tábla 9.); valamint Árpád-kori cserépüstök darabjai és csigavonalas díszű fazék töredéke is.

12. Wittmann földek

Kevermes belterületétől dél-délnyugati irányban, a község szélétől kb. 3 km-re egy hajdani érmeder délnyugati partján 1964. októberében 60–70 cm-es mélyszántás alkalmával igen nagyterjedésű területen (az eddigi lelőhelyek közül a legnagyobb) több nagyobb foltban igen sok agyagedénytöredék került felszínre. Az edénytöredékekkel együtt több helyen átégett föld és patics, valamint kézi őrlőkődarabok is előkerültek.

Az edénytöredékek szürke, korongolt szarmatakori töredékek: agyagvedrek aljrészei, besímitott hullámvonalas díszű oldaltöredékek. Feltehetőleg ugyanebbe a korba sorolhatjuk a durva homokkal soványított, kézzel formált töredékeket is, amelyeknek a díszítése bekarcolt hullámvonal, illetve fésűs hullámvonal. Egyik ilyen technikával készült darabnak (IV. tábla 10.) a pereme síkozott, díszítése: a perem alatt halszálla alakban elhelyezett ferde bepecsételés, ezalatt fésűs hullámvonal van.

13. Jókai utca 19.

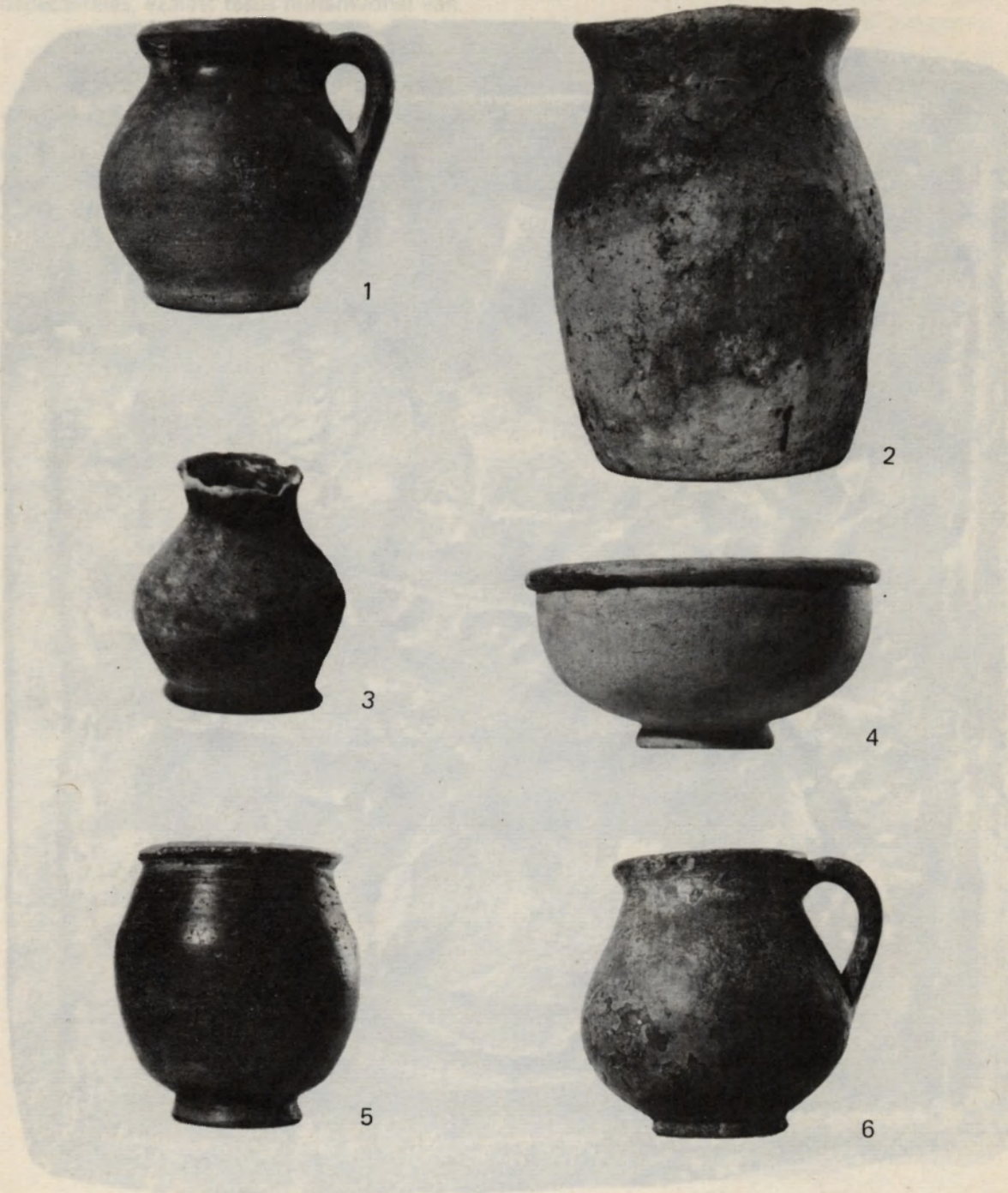
1965. március hó elején a Jókai u. 19. sz. alatt lakó Csík Lószef épített, s az építés földmunkálatai közben, az udvaron, kb. fél méter mélyen egy emberi csontvázat találtak. A csontváz egyik karján, mely felhúzott helyzetben lehetett, a nyak irányában egy nyitott végű, négy-szögletes átmetszetű szarmatakori réz karperec volt. A másik kéz ujján pedig egy ugyanilyen anyagú gyűrű volt. Érdekessége még, hogy a koponya felső homlokrészén, középen csontkidudorodás volt. A lelőhely közelében, amely egy volt érmeder parti része, az elmondás szerint már más alkalommal is kerültek elő leletek.

I. tábla: Középkori kályhacsempe a Barta-halomról.

Az edényanyagok színe, körvonalai, felületi textúrája, agyagcsövek aljáról, belső felületének díszítéséről. Többféle típusú edény a korba sorolhatjuk a forma alapján, az anyagotól, kézzel formált vagy gépi úton, amelyeknek a díszítése lehetett egyszerű, vagyis csak a felületükön. Ezeket az edényeket a leírásukban azonosítjuk UV. (1.) és (2.) a leírásuk alapján, de azonos a korba sorolhatjuk a leírásuk alapján.

A képek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből származnak.

II. tábla: Szkítakori (3.), szarmatakori (1., 4–6.) és avarkori (2.) edények a Barta-halom II. (1.), Bercsényi u. (2., 4.), Epres-dűlő (3.), Rákóczi u. 17. (5.) és Új iskolaépület (6.) lelőhelyről.

III. tábla: Ezüst karperecek (1–2.), bronz késnyélborítás (3.), arany fülbevaló (4.), bronz piperekanál (5.) a Régi sóder- és homokbányából.

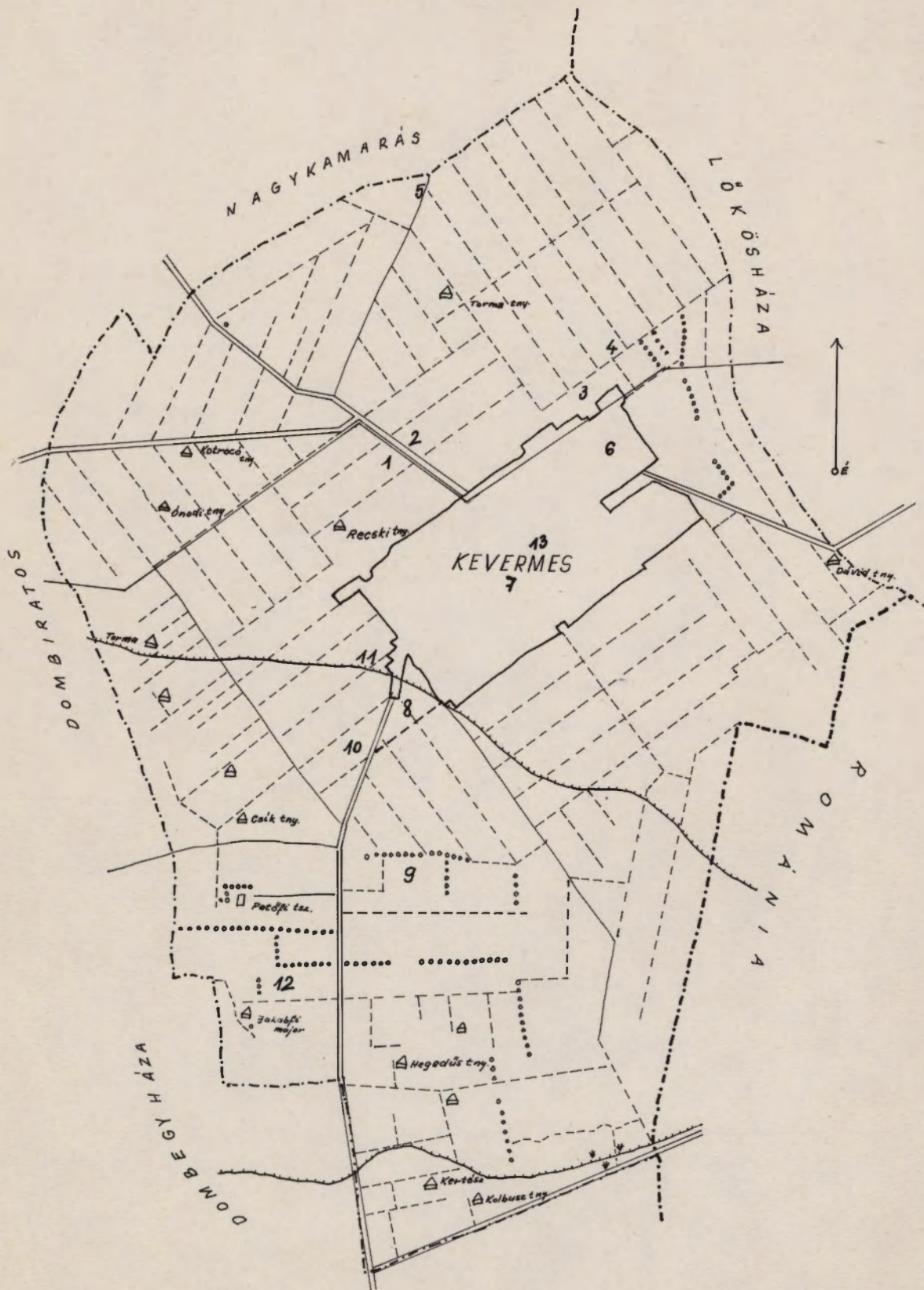

IV. tábla: Bronzkori (1–6.), szarmatakori (9–10.) és Árpád-kori agyagedények töredékei a Gyepi-dűlő (1–6.), Dombegyházi út I. (7–8.), Dombegyházi út II. (9.) és Wittmann-földek (10.) lelőhelyről.

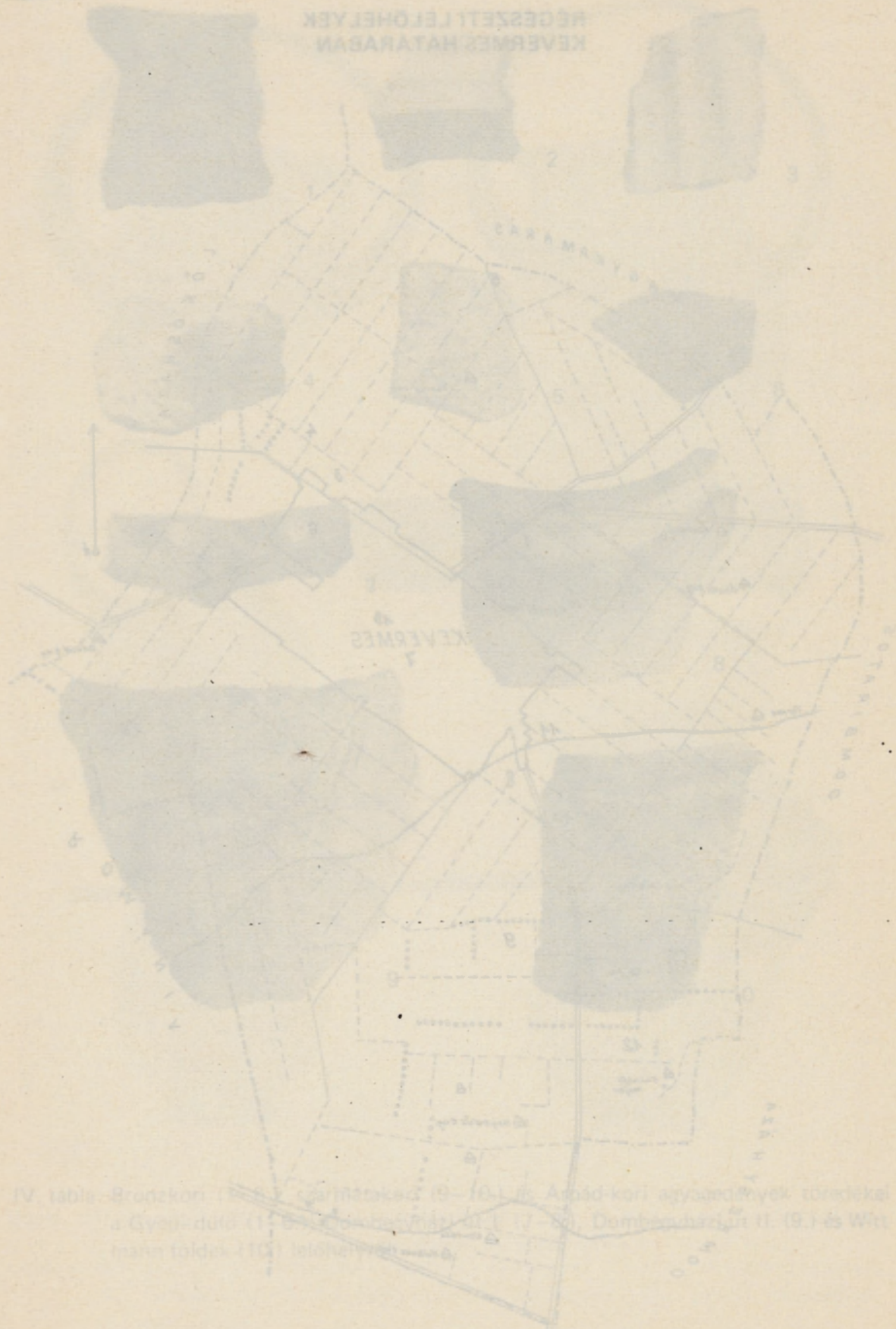
M = 1 : 25000

V. TÁBLA

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK KEVERMES HATÁRÁBAN

REGESZETT LEJÖHÉLYEK
KEVERMES HATÁRÁBAN

IV. tábla - Bronzkori (1-10) és Árpád-kori agyagcsigolyák töredékei a Gyón-dűlő (1-10) és a Békéscsaba (11-15). Domborzati rajz II. (9.) és Wittmann-földrajzi (10.) leírásai alapján.